

форм освоєння світу, а тому має самостійну смисложиттєву цінність для людини, завдання полягає в тому, щоб, не гублячи з виду "включенність" правди в систему духовно-практичних форм освоєння світу, тим не менше зупинитись більш ґрунтовно на виявленні специфічної природи правди, на тому, що відрізняє її від інших форм освоєння світу.

Правда – це істина, небаїдужа людині, взята не ізольовано від неї, але така, що має для людини смисл, стала її смисложиттєвою цінністю, світоглядним принципом, у відповідності з яким людина конструє у своїй свідомості світ суттєвого буття, світ бажаного буття, світ, яким він має бути. Розвиваючи, збагачуючи, поглиблюючи своє суспільне буття, а разом з ним і світ своїх знань і, отже, йдучи шляхом розвитку об'єктивно істинного змісту свого знання, будучи вимушеною йти цим шляхом для успіху своєї практичної діяльності, людина одночасно освоєє, переживає отримані знання, "вкорінює" їх в структурі особистості. Істинні характеристики добутого нею знання людина трансформує, перетворює, переплавляє в правду.

1. Див.: Человек и мир человека / отв. ред. В. И. Шинкарук. – Киев : Наукова думка, 1977. – 342 с.; Шинкарук В. И. Философские проблемы формирования нового человека / В. И. Шинкарук, Е. В. Шинкарук. – Киев : Знание, 1979. – 48 с.; Кизима В. В. Культурно-исторический процесс и проблема рациональности / В. В. Кизима. – Киев : Наукова думка, 1965. – 214 с.; Рыжко В. А. Научные концепции: социокультурный, логико-гносеологический и практический аспекты / В. А. Рыжко. – Киев : Наукова думка, 1985. – 183 с.; Категориальные структуры познания и практика / отв. ред. В. Г. Табачковский. – Киев : Наукова думка, 1986. – 319 с.; Попович М. В. Доказательство и понимание / М. В. Попович и др. – Киев : Наукова думка, 1986. – 312 с.; Лой А. Н. Сознание как предмет теории познания / А. Н. Лой. – Киев : Наукова думка, 1988. – 246 с. 2. Павилёнис Р. И. Проблема смысла: современный логико-философский анализ языка / Р. И. Павилёнис. – М. : Мысль, 1983. – 286 с.

Надійшла до редколегії 14.09.12

А. П. Сторожук, магістрант, КНУТШ

МІСЦЕ КОМУНІКАЦІЇ В ДОСЛІДЖЕННІ СМISЛУ В СУЧАСНІЙ МЕТОДОЛОГІЇ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ

В статті розглядається значення методології дослідження смислу, яка заснована на комунікативній парадигмі, що поєднує достоїнства як менталістської так й лінгвоцентристської парадигм, одночасно усуваючи їхні недоліки.

Ключові слова: смисл, парадигма, комунікація.

В статье рассматривается значение методологии исследования смысла, которая основана на коммуникативной парадигме, которая совмещает достоинства как менталистской так и лингвоцентристской парадигм, одновременно устраняя их недостатки.

Ключевые слова: смысл, парадигма, коммуникация.

In this article is considered the meaning of methodology of researching the sense, which is based on communicational paradigm, that unites advantages of mentalist and linguocentric paradigms, simultaneously eliminating their disadvantages.

Key words: sense, paradigm, communication.

У вивченні смислу мовних витворів (виразів) постійно змінюють одна одну дві пануючі парадигми, які умовно позначаються як "менталізм" та "формалізм" ("лінгвоцентризм").

"Менталісти" вважають джерелом смислів свідомість людини, а роботу мови розуміють як втілення, структурування, репрезентацію змісту свідомості в деяких знакових структурах, що об'єктивують її. Свідомість породжує й зберігає смисли, що представляють, що виражають цілісність свідомості через дискретні утворення знаків, через мову як механізм об'єктивації. Іншими словами, мовні смисли породжуються активністю свідомості, її системою.

"Формалісти" ("лінгвоцентристи") суть процесів смислоутворення розуміють як роботу мови, мовної форми, що виробляє будь-які смисли. Мова як ціле, як система через свою внутрішню структуру (яка діє завдяки різниці між її елементами), породжує смисли відповідно до правил гри, що встановлені у будь-якій мові. Без вивчення структури мови на всіх її рівнях, без вивчення правил функціонування мови неможливе вивчення смислу. Тут виходить, що смисли походять від мови, залежать від її потенціалу.

Існування зазначених двох парадигм має, на наш погляд, серйозні онтологічні і гносеологічні підстави, пов'язані з розумінням сутності, структури, функціонування мови та її місця в буття людини.

У цьому зв'язку стає доречним звернення до семіотики – науки, предметом вивчення якої є саме мова у широкому розумінні. Якщо в якості метамови використати семіотику, то існування двох згаданих вище парадигм можна представити, спираючись на загальновідому схему семіозису. Ця схема фіксує "клітинку" комунікації (ситуацію семіозису), у якій помітна робота мови. Саме в ситуації семіозису будь-який об'єкт стає знаком; поза цією ситуацією немає ні знаків, ні текстів, ні смислів. Розглянемо один з варіантів схеми, приведений у книзі Л. М. Сумарокової "Основи логіки" [1], а також його трактування, запропоноване цим автором у статті "Про співвіднесення простоти й системності в лінгвістичних теоріях" [2].

У схемі семіозису, як мінімум, п'ять елементів: S_1 – мовець (адресант); S_2 – слухач (адресат); $Z_1 \dots Z_n$ – об'єкти (слова в тому числі) – знаки; $P_1 \dots P_i$ – предметні значення знаків; $Q_1 \dots Q_j$ – смислові значення знаків.

Парадигма менталізму спирається на ту частину схеми семіозису, у якій, фактично, представлені явно всі елементи, крім S_2 . Ця парадигма сформована з позиції адресанта (S_1): у його свідомості задаються смисли, у його свідомості вони формуються за участю когнітивних й інших підсистем, потім вони представляються, кодуються, виражаються (продуковуються) у деякій знаковій формі (тексту), що несе як предметне, так і смислове значення. S_2 у момент смислоутворення існує лише потенційно, віртуально. У цьому випадку можна говорити про "згорнутий варіант" функціонування схеми комунікативної ситуації: відношення продукування реалізується явно, експліцитно, а відношення інтерпретації – є присутнім неявно, імпліцитно, а іноді й потенційно.

Парадигма формалізму, в свою чергу, спирається на ту частину схеми семіозису, у якій представлені явно всі елементи, крім S_1 ; ця парадигма сформована з позиції адресата (S_2): він реконструює смисл за сприйманим готовим текстом, він інтерпретує текст. Структура тексту в

цьому випадку багато в чому задає смисл елементів тексту, саме в силу цього смисл тексту не складається цілком з первісних смислів окремих слів. Вихідні смисли окремих слів, звичайно, беруть участь у реконструкції смислу тексту, але їх "дотекстовий" варіант багато в чому трансформується, перебудовується текстом як цілим. S_1 у цій парадигмі існує неявно, віртуально, і перед нами новий варіант "згортання" комунікативної ситуації, де вже відношення продукування задане неявно.

Існує об'єктивна доповнюваність двох підсистем спілкування – підсистеми мовця (S_1) і підсистеми слухача (S_2). Одночасно вони не можуть реалізовуватися в силу лінійності мови: у кожен момент часу актуально "працює" лише одна з них, і кожен комунікант грає при цьому лише одну роль – або S_1 , або S_2 . Актуалізованим відношенням комунікації в кожен момент часу є або відношення "смисл → текст", або відношення "текст → смисл".

Охопити відразу обидві підсистеми в одній моделі мови досить складно, що й становить гносеологічні аспекти "ізоляції" парадигм. Це серйозна, об'єктивна підстава для існування в науках про мову і у філософії двох додаткових по відношенню одна до одної парадигм.

Ці парадигми припускають різні методології дослідження, щодо яких можна сформулювати три тези: по-перше, вони мають протилежну спрямованість; по-друге, мають свої онтологічні передумови, що роблять їх однаково обґрунтованими; по-третє, внутрішня логіка їхнього розвитку спрямована на зближення, хоча ні причини, ні механізми, ні результати цього зближення не ясні, та практично мало досліджені в сучасній методології. Ці три тези доповнюють основний зміст гіпотези про існування двох парадигм дослідження смислу. Наша гіпотеза, з одного боку, є узагальненням деяких спостережень за еволюцією концепцій смислу в ХХ столітті, а з іншого боку – підлягає верифікації на більш широкому матеріалі сучасної філософії науки.

Не можна відкидати тієї обставини, що саме в лінгвістиці та логіці, у логічній семантиці накопичений величезний матеріал, безпосередньо пов'язаний з аналізом самого поняття "смисл", що смисл мовних виразів – один із самих суттєвих проявів смислу. Інші прояви смислу – у діях, у житті, в історії тощо – можуть бути також представлені в мові, якщо мову при цьому розуміти досить широко.

Відразу відзначимо, що сам термін "смисл" розуміється в логічній семантиці неоднозначно. В одних випадках він ототожнюється зі "значенням"; в інших – протиставляється йому; у третіх – "смилом" називають одним з видів значення.

Опубліковані у період з 1891 р. до 1904 р. у різних неспеціалізованих журналах та виданнях праці Фрідріха Людвіґа Ґоттлоба Фреґе сьогодні вважаються відкриттям нової галузі знання – логічної семантики – розділу логічної семіотики, який досліджує відношення мовних знаків до їхніх значень і поділяється на "теорію референції" та "теорію смислу" [3].

Настав час звернутися до джерел формування сучасних концепцій смислу, до вихідних ідей. Дві логіко-філософські концепції найбільш

помітно вплинули на розвиток всієї семантики ХХ століття. Без дослідження цих базових підходів складно розібратися в сучасних семантичних концепціях. Мова йде про Г. Фреґе й Л. Вітгенштайна.

Підхід Г. Фреґе вважається основним для класичної логічної семантики. Саме Фреґе став розрізняти значення й смисл мовних виразів як об'єкт або співвіднесеність із об'єктом та як думку про об'єкт. Його підхід до проблеми смислу має цілком визначені логічні акценти, на які слід звернути увагу.

За Фреґе, кожен визначений опис позначає предмет як даний тим чи іншим способом. Наприклад, вираз "Вечірня зірка" репрезентує предмет, який з'являється у визначений час у визначеному регіоні неба. Коли той самий предмет з'являється у інший час в іншому регіоні неба, його називають "Ранковою зіркою".

Г. Фреґе як логіка цікавить не просто думка і її об'єктивність, а в першу чергу її істинність, оскільки, з його точки зору, думка сама по собі не є актом пізнання, тому процес судження він представляє як перехід від думки до її істиннісного значення. Отже, думка, що виражена в судженні, є його смислом, а значення істинності (істина або хибна) – значенням.

Г. Фреґе поширював своє розмежування смислу і значення й на цілі вирази. Значення виразу за Фреґе – це умови його істинності. На думку Фреґе, смисл виразу є його думкою [4].

Він розробляє свої поняття значення та смислу переважно для наукового пізнання, що спирається на точне позначення об'єктів, на понятійне мислення. "Кожному понятійному слову або власному імені відповідає якийсь смисл та якесь значення" [5]. Це не розповсюджується, з погляду дослідника, на твори художньої літератури, театру, де слова мають тільки смисл, але не мають значення [6]. При цьому смисл, по Фреґе, слід відрізняти від уявлення, оскільки уявлення – це внутрішній образ предмета, індивідуальний й, отже, суб'єктивний (уявлення різних людей не збігаються), тоді, коли смисл "може бути загальним надбанням багатьох людей" [8], тобто об'єктивний.

Концепція Г. Фреґе, на наш погляд, правомірна на тому рівні, на якому існують інваріантні смисли слів, що передаються в одній культурі від покоління до покоління. Ці смисли фіксуються в словниках; вони стійкі при житті декількох поколінь. Але, зрозуміло, що вони незмінні. Навіть у мовах науки, на які орієнтувався Г. Фреґе і які найбільш стабільні, консервативні, існує не тільки зміна парадигм, але й супутня їй зміна мов. Крім того, не можна ігнорувати тієї обставини, що Фреґе, як один з основоположників класичної математичної логіки, високо цінував точність й однозначність мов математики й логіки. Однозначність смислу та значення кожного знака задається тут "по визначенню", "по побудові". Коли вчений будує свої міркування природною мовою, він намагається уникнути тієї нечіткості, невизначеності, які характерні для природної мови, тобто намагається вживати природну мову як точну та однозначну.

Із часів Фреґе логіка змінилася; виникли нові, неklasичні системи, які виділяють у структурі думки інші компоненти, чим раніше. Але, безпере-

чно, що семантика Г. Фреґе й сьогодні становить інтерес, особливо для тих логічних мов, які розробляються в рамках класичного підходу.

Звернемося тепер до другої концепції смислу, у джерел якої стояв Л. Вітґенштайн. На відміну від Рассела й Фреґе, Вітґенштайн зацікавився логічними проблемами стосовно природної мови. Він вводить два поняття, що зіграли ключову роль у сучасній семантиці: це поняття "мовна гра" і поняття "спосіб вживання" (знака, виразу, мови). "Мовною грою" я буду називати єдине ціле: мова та дії, з якими вона переплітається" [9]. Термін "мовна гра" має своєю метою показати, що є багато варіантів мовної поведінки, для кожної з якої є свої правила, тому, вибираючи гру, варто знати і виконувати її правила.

Вітґенштайн намічає цілком новий підхід до виділення смислу мовного виразу. Якщо слово бере участь у різних "мовних іграх", воно здобуває різні смисли. Немає необхідності чітко розрізняти тут "значення" та "смысл" у їх фреґевському розумінні. "Спосіб вживання" кожного знаку та виразу може нескінченно варіюватися; але вибирає варіант мовної поведінки сама людина, – тим самим він вибирає і стандарти, матриці своєї мовної поведінки, які прийняті в "мовній грі", що включає даний спосіб вживання мови. Множинність смислу слова або фрази зникає або різко скорочується, коли зроблений вибір "мовної гри".

Основну тезу семантики Вітґенштайна можна виразити одним реченням: значення слова – це спосіб його вживання.

У логічній семантиці Г. Фреґе явно займає позиції "менталіста". Смысл для Фреґе не створюється мовцем, він існує до будь-якого висловлення, він просто "схоплюється" розумом мовців. Досить красномовна аналогія, що приводить Фреґе, смысл якої полягає в наступному: мандрівник не створює гори, він їх пізнає, "схоплює" зором.

Л. Вітґенштайн, займаючи зовсім іншу позицію, позицію "лінгвоцентризму", прагне перебороти однобічність цієї позиції, підсилити її за рахунок звертання до мовної практики. Його поняття "мовної гри" і "способу вживання" знака, виразу, мови спрямовували дослідження семантики не стільки до внутрішньої структури самої мови (як це робили "формалісти") або до свідомості людини (як "менталісти"), скільки до мовної поведінки людини, де відбувається їх своєрідна "зустріч".

Головне, на нашу думку, полягає в тому, що менталізм Фреґе відрізняється від лінгвоцентризму Вітґенштайна і його прихильників тим, який саме смысл має на увазі. Фреґе цікавить смысл стійкий, універсальний, що передається від покоління до покоління, – так званий, фундаментальний смысл.

Л. Вітґенштайна ж приваблює ситуативний смысл слів і виразів у живому спілкуванні окремих людей. Він не є продуктом тільки мови, але він не існує до мови. Він – продукт мовної діяльності, включеної в деяку ситуацію, і залежної від намірів комунікантів і від можливостей мови.

Жоден із цих смислів не можна ігнорувати. Просто тут присутні два різних види комунікації (або точніше: два різних рівні людської комунікації) з різними цілями і різною структурою.

І фундаментальний, і ситуативний смисли "схоплюються" слухачем і "будуються" мовцем у нескінченних процесах спілкування нескінченим числом способів для того, щоб потім "раптом" виявилася "сімейна подібність" і картини світу, і правил мислення, і правил комунікації, і правил поведінки у різних народів світу. Багато загальнолюдських образів, правил, цінностей і цілей "просіяні" через сито людського спілкування в самому широкому смислі цього слова.

Однак перед нами дві різні позиції: менталізм Фреґе, що спрямований на виявлення інваріантних, константних смислів (ми їх називаємо фундаментальними в силу їхньої ролі в науці); і позиція Л. Вітґенштайна, спрямована на виявлення ситуативних смислів живого спілкування, практичного функціонування природних мов.

Концепція Л. Вітґенштайна знаменна тим, що вона виросла з "формалістської" парадигми, і в деякому значенні є її розширенням. Автор йшов "від мови", від спостереження за роботою природної мови. Поняття ж "спосіб вживання", "мовна гра" частково виводять його в сферу свідомості: мети, наміру, установки комунікантів, що стали в центрі його уваги.

У ґносеологічному плані всі види значень – і фундаментальні, і ситуативні – співвідносяться з різними рівнями пізнання. Для емпіричного пізнання більше характерне функціонування ситуативних смислів, для теоретичного – фундаментальних; але різкого переходу між ними немає. Мова йде лише про переважний вид смислів.

Друга галузь методологічних досліджень ХХ століття – методологія гуманітарних наук, що формує "особливі стандарти досліджень" у гуманітарних науках, "до яких можна віднести герменевтичний, феноменологічний, семіотичний, логіко-семантичний, структуралістський, історичний, психологічний і деякі інші", як вважає В. Г. Кузнецов [10]. "Герменевтичний методологічний стандарт" характеризується цим автором тим, що "відображення дійсності в ньому опосередковане текстами" як знаковими утвореннями, що несуть інформацію. "Герменевтика потрібна там, де існує нерозуміння. Якщо смисл як би "схований" від суб'єкта пізнання, то його треба дешифрувати, зрозуміти, засвоїти, витлумачити, інтерпретувати. Всі ці поняття можуть бути синтезовані в загальну методологічну категорію "розуміння" [11].

Зрозуміло, що ця галузь методології найбільш релевантна "лінгвоцентристським" підходам до смислу. На наш погляд, проведений аналіз двох парадигм – менталістської та лінгвоцентристської – може виявитися корисним для осмислення самої можливості побудови загальної методології наукового пізнання, що органічно включає в себе і філософію науки, побудовану переважно на вивченні історії природознавства, і герменевтичні методи гуманітарного пізнання. Для того, щоб здійснити синтез цих двох підходів, треба знайти прийнятні умови і форми синтезу їхніх концептів. Подібно тому, як методологія, що відповідає комунікативній парадигмі, це не якась третя галузь методології, а синтез перших двох, що дозволяє зробити обидві парадигми більш ефективними, так і загальна методологія наукового пізнання, синтезуючи взаємодоповню-

ючі один одного підходи, знаходять місце і цінність для кожного результату, отриманого як у філософії науки, так і в герменевтичній методології.

Спроби перебороти різке протиставлення методології природознавства та методології гуманітарних наук на сьогоднішньому етапі проявляють себе в різних формах. Наприклад, за допомогою виділення філософського і загальнонаукового рівнів методології, за допомогою виділення "метатеоретичного знання", "метафілософії науки" [12]. В. О. Лекторський обговорює постмодерністський варіант більш радикальних змін, пов'язаних з переходом від тексту як основного носія смислу і "об'єктивного знання" (за Поппером) до аудіовізуальних засобів. Мова йде про витіснення книжкової (текстової культури) аудіовізуальною культурою, про наслідки цього заміщення, у тому числі, про "виникнення іншого типу особистості з досить розмитою, якщо не зниклою усвідомленням власної ідентичності", оскільки остання припускає можливість саморефлексії; виникаючої "на основі об'єктивації свідомості у вигляді письма" [13]. Філософія науки, що виростає саме в текстовій культурі, починає втрачати, на думку багатьох, свої культуроутворюючі функції. Лекторський вважає ці побоювання перебільшеними, однак визнає необхідність неминучих змін самого відношення до знання, до методології пізнання. Класичні підходи поступаються місцем неklasичним. Їхнє протистояння відбувається за різними ознаками. Для класичної епістемології та методології науки характерні гіперкритицизм, фундаменталізм, суб'єктоцентризм, наукоцентризм, а для неklasичної – довіра до традиції, урахування конкуренції і дискусії таких традицій, відмова від фундаменталізму, від суб'єктоцентризму, нове розуміння "внутрішніх" станів свідомості тощо [14].

Неklasична методологія будується навколо розуміння знання як культурного феномена, як комунікативного феномена: від знання як панування варто переходити "до знання як до діалогу того, хто пізнає і того, що пізнається, кожен з яких відіграє роль самостійного партнера" [15].

На наш погляд, ті процеси в методології вивчення смислу, які розглянуті нами, цілком можуть бути розглянуті як модель, образ ситуації в методології сучасного наукового пізнання в цілому. Подальший розвиток різних її галузей дає численні приклади їхнього реального синтезу – при всьому розходженні і навіть антагонізмі вихідних принципів. Внутрішня логіка розвитку філософії науки, що виросла з філософії природознавства, все частіше приводить до звертання до духовності як рівня людської культури, внутрішньо пов'язаної із цінностями та ідеалами не тільки пізнання, але й життя взагалі, і, насамперед, спілкування та взаєморозуміння людей. Як приклад, можна привести існування таких феноменів, як етика науки, етос науки, етична експертиза тощо. Поряд з теоретичним осмисленням етичного аспекту наукових досліджень в етиці науки формуються "живі" моральні норми, що функціонують у реальних дослідженнях, які регулюють поведінку вчених стосовно наукового знання, суспільства та держави, до себе (за С. А. Лебедєвим) [див. 16].

На нашу думку, сама система цінностей-імперативів для науки також перетерплює зміни: поряд з колективізмом, визнанням соціального ха-

рактору наукової інформації, все частіше фігурує особиста, індивідуальна відповідальність вченого перед істиною, перед наукою, перед самим собою, перед суспільством.

Герменевтична галузь методології пізнання часто протиставляється філософії науки за двома ознаками. По-перше, за їхнім відношенням до життя, практики людини в самому широкому її розумінні. "Ми переходимо від світу науки до світу життя", – пише Г.-Г. Гадамер, і потім продовжує: "Герменевтика – це практика" [17]. По-друге, за їх розумінням істини та досвіду: "Фундаментальна істина герменевтики така: істину не може пізнавати і повідомляти хтось один. Усіляко підтримувати діалог... – от у чому душа герменевтики" [18].

Широке розуміння життя, досвіду приводить герменевтичне вчення до визнання якихось констант, ціннісних універсалій культури, які "висвітлюються" у мистецтві, релігії, політиці, інших сферах життя особистості та суспільства, і без яких неможливе взаєморозуміння людей.

Як бачимо, обидві галузі методології приходять до усвідомлення цінності концептів культури, "фундаментальних соціальних констант" як "життєбудівних стимулів, що виражають стиль, лад, порядок максимально налагодженого соціального буття" [19]. Неважко побачити близькість понять "фундаментальні константи буття", "константи культури", "інваріантні цілі-цінності культури". Філософія науки не зводить константи картин світу тільки до категорій, структуруючих природу; вона включає сюди і категорії, що структурують поведінку людини ("етос науки", "етика науки").

Таким чином, створюються умови для синтезу двох галузей методології – синтезу на рівні концептів двох систем. Ці концепти формуються як константи культури, тобто в сфері набагато більш широкій, чим наука або мистецтво. Назва "життєвий світ" стала загальною для всіх галузей методології, пізнання, освоєння світу. Вивчення різних форм і рівнів життєвого світу можливе тільки в контексті людського спілкування в самому широкому його розумінні. Саме тому загальна методологія пізнання не може не бути комунікативною.

Смислове поле культури дуже складно розділити на локальні тематичні ділянки, що відповідають даній комунікативній дії. Одного посилення на цілі недостатньо. Ціль похідна від цінностей. Як відзначає А. Лой, у кожній меті є її ціннісна складова; ціль (позначка) – образ належного майбутнього, що закріплює інтенціональні акти "прагнень, цілеспрямовань" [20].

Побудову єдиної методології дослідження смислу не слід розуміти як просте доповнення менталістського підходу прагматикою. Аналогічно цьому, виникнення єдиної сучасної філософської методології пізнання не можна зводити до додавання прагматики герменевтичних методів до критичного раціоналізму філософії науки. Єдина методологія може виникнути як синтез філософії науки і герменевтичного досвіду гуманітарних наук, що відбуває на рівні концептів, на рівні структур і на рівні субстрату відповідних систем.

Смисл у своїй сутності (за своєю природою) комунікативний. І не тому тільки, що виникає в комунікації. Смисл комунікативний тому, що він

не породжується ні мовою, ні текстом, ні суб'єктами-одинаками, він породжується в процесі взаємодії підсистем адресанта і адресата, їхнього зіткнення в деякому життєвому світі, що задає форму їхнього синтезу. Смысл – завжди результат синтезу мовних, мовленнєвих значень текстів з концептами-константами життєвого світу комунікантів, що включають у себе єдність знання і цінності; смысл – завжди результат синтезу смислів комунікантів на рівні концептів, на рівні структур, на рівні субстратів, на рівні систем у цілому.

Єдина методологія дослідження смислу може бути заснована на комунікативній парадигмі, що поєднує достоїнства обох "однобічних" парадигм, одночасно усуваючи їхні недоліки. У парадигмі менталізму добре досліджуються концепт і субстрат, але майже зовсім не досліджується структура, тобто спосіб їхнього зв'язку. У парадигмі лінгвоцентризму добре вивчений "середній рівень" моделі розуміння смислу, але не вивчається рівень концепту і субстрату. Як бачимо, відношення додатковості має місце і між моделями смислу, і між парадигмами, що їх використовують. Комунікативна парадигма синтезує і моделі, і методи їхнього вивчення.

До числа загальних висновків, справедливості яких може бути обґрунтована лише в комунікативній парадигмі, можна віднести наступні:

1) значення та смысл – не те саме: смысл – це завжди результат синтезу значення і життєвого світу, результат відношення більш високого порядку, чим значення;

2) необхідним моментом розуміння смислу є його прийняття або неприйняття адресатом;

3) необхідним моментом продукування смислу є авторська компетенція щодо адресата, його можливостей розуміння;

4) необхідним моментом утворення комунікативного смислу є синтез (що припускає хоча б часткове об'єднання) смислів S_1 – мовець (адресант) та S_2 – слухач (адресат) на рівні концептів, на рівні структур і на рівні субстратів відповідних підсистем комунікації.

Розгляд і аналіз існуючих концепцій смислу в логічній та лінгвістичній семантиці, філософії мови, міждисциплінарних сферах, філософії ХХ століття дозволив виділити в якості пануючих дві парадигми вивчення смислу, умовно названих "менталістською" та "лінгвоцентристською" ("формалістською"). "Менталістська" й "формалістська" парадигми смислу вже цілком сформувалися як самостійні та протягом ХХ століття розвивалися й ушир і вглиб.

Зроблено висновок про те, що іде процес поступового формування комунікативної парадигми вивчення смислу, про наявність ряду передумов, методологічних засобів для її побудови. Але сформованої комунікативної парадигми як такої поки не існує. Суть комунікативної парадигми складається у твердженні комунікативної природи смислу як такого. Будь-який смысл є комунікативним у тім аспекті, що він народжується не тільки в підсистемах адресанта S_1 й адресата S_2 , він народжується в процесі їхнього зіткнення, взаємодії в деякому "життєвому світі", що задає форму їхнього синтезу.

Смисл виникає в результаті взаємодії підсистем комунікації з концептами-цінностями життєвого світу, звідси випливають три висновки: 1) про те, що смисл і значення, смисл й інформація – не тотожні поняття; 2) смисл завжди емоційно забарвлений, супроводжується експресією різного роду, він не тільки розуміється, але й переживається; 3) смисл завжди викликає або прийняття, або несприйняття – він впливає на комунікантів.

Важливу частину єдиної методології дослідження смислу, її підставу, утворює поняття життєвого світу комунікантів. Центральним елементом життєвого світу є компоненти, що з'єднують у собі знання й цінності та утворюють "біполярне ядро" життєвого світу, зіставлення з яким (експліцитне, але частіше імпліцитне) – необхідна умова виникнення смислів. Це "біполярне ядро" може асоціюватися з тим, що в літературі називається "концептами культури", "константами культури", "фундаментальними соціальними константами".

"Життєвий світ" як джерело концептів, що породжують смисл, – це поняття, що включає духовний аспект буття людини; це не особлива "сфера", "шар" духовності, що асоціюється з "верхнім поверхом" якогось будинку; духовний аспект присутній на всіх рівнях буття як його необхідний компонент, – і, отже, на всіх рівнях комунікації, на всіх рівнях функціонування значень. Це й дозволяє здійснюватися смислам.

Смисл – складна, багатощарова, зовнішня система, це можна продемонструвати на прикладі поняття, що є елементом (субстратом) у моделях смислу, і відносно самостійною системою. Системність смислу, що виражений поняттям, проявляється в декількох планах. Те, що звичайно вважається смислом поняття – його зміст – це значення (інформація про світ), це лише компонент смислу; інформація стає смислом, лише якщо вона включається в деяку цілісну ситуацію комунікації, в "життєвий світ", що припускає обов'язкову участь у ньому ціннісних орієнтацій, цілей, принципів, універсальних смислів – констант культури тощо.

1. *Сумарокова Л. Н.* Основи логіки / Л. Н. Сумарокова. – Одеса : Юридична література, 2000. – С. 39.
2. *Сумарокова Л. Н.* О соотношении простоты и системности в лингвистических теориях // Системный анализ и научное знание. – М. : Наука, 1978. – С. 186–201.
3. *Хоменко І. В.* Логіка – юристам / І. В. Хоменко. – К. : Четверта хвиля, 1997. – С31.
4. *Фреге Г.* Мысль. Логическое исследование // Фреге Г. Логика и логическая семантика : сборник трудов : учеб. пособ. для студ. вузов / пер. с нем. Б. В. Бирюкова ; под ред. З. А. Кузичевой. – М. : Аспект Пресс, 2000. – С. 326–342.
5. *Фреге Г.* Размышления о смысле и значении // Фреге Г. Логика и логическая семантика. – С. 247.
6. Там же.
7. *Фреге Г.* О научной правомерности исчисления понятий // Фреге Г. Логика и логическая семантика. – С. 153–157.
8. *Витгенштайн Л.* Философские исследования // Витгенштайн Л. Философские работы. Часть I. – М. : Гнозис, 1994. – С. 83.
9. *Философия : учебник / под ред. А. Ф. Зотова, В. В. Миронова, А. В. Разина.* – М. : Академический проект, 2003. – С. 622.
10. Там же. – С. 623.
11. *Лебедев С. А.* Философия науки / С. А. Лебедев. – М. : Академический проект, 2004. – С. 129.
12. *Лекторский В. А.* Эпистемология классическая и неклассическая / В. А. Лекторский. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – С. 6.
13. Там же. – С. 7.
14. Там же. – С. 11.
15. *Лебедев С. А.* Философия науки. – С. 294–296.
16. *Гадамер Х.-Г.* Истина и метод / Х.-Г. Гадамер ; общ. ред. и вступ. ст. Б. Н. Бессонова. – М. : Прогресс, 1988. – С. 7–8.
17. Там же.
18. *Лебедев С. А.* Философия науки. – С. 268.
19. *Лой А.* Мета та ціль: ідеали та цінності // Філософські студії Київського університету. – 1995. – Вип. 1. – С. 39.

Надійшла до редколегії 14.09.12